

Т.Е. Беялов (Київський національний університет технологій та дизайну, Україна)

Д.І. Коваленко (Київський національний університет технологій та дизайну, Україна)

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ФУНКЦІОНУВАННЯ І ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено діяльність суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення на сучасному етапі розвитку ринку. Зроблено порівняльний аналіз цих фінансових інститутів, виявлено недоліки діяльності й надано пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, банківські установи та «лайфові» страхові компанії.

Табл. 1. Літ. 10.

Т.Э. Беялов (Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина)

Д.И. Коваленко (Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина)

ХАРАКТЕРИСТИКА СУБЪЕКТОВ НЕГОСУДАРСТВЕННОГО ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ: ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ И ПРОБЛЕМЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье исследована деятельность субъектов негосударственного пенсионного обеспечения на современном этапе развития рынка. Проведен сравнительный анализ этих финансовых институтов, выявлены недостатки деятельности и даны предложения по их устранению.

Ключевые слова: негосударственное пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды, банковские учреждения и «лайфовые» страховые компании.

T.E. Belyalov (Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine)

D.I. Kovalenko (Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine)

DESCRIPTION OF SUBJECTS IN NON-STATE PENSION PROVISION: FUNCTIONING AND THE PROBLEMS RELATED

The article studies the activity of subjects within the non-state pension provision at the current stage of market development. The comparative analysis of these financial institutions is carried out; the drawbacks in its activity are revealed and the ways to overcome them are offered.

Keywords: non-state pension provision; non-state pension funds; banking institutions and life insurance companies.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин урядом проводиться пенсійна реформа, яка має на меті поліпшити фінансовий стан громадян України, що досягли пенсійного віку. Реформується вся система пенсійного забезпечення, в тому числі й недержавного. У галузі недержавного пенсійного забезпечення свою діяльність здійснюють три види суб'єктів: недержавні пенсійні фонди (НПФ), банківські установи та «лайфові» страхові компанії, діяльність яких регулюється Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2], Законом України «Про банки і банківську діяльність» [1] і Законом України «Про страхування» [3].

Діяльність суб'єктів у сфері недержавного пенсійного забезпечення вимагає чіткого розмежування їхніх функцій, ролі та послуг, що пропонуються ними на ринку. Тому на сьогодні дана проблема є актуальною й потребує глибшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою в даній сфері займаються такі науковці: О. Андрієнко [4], А. Бахмач [5], І. Наумець [6], М. Самбірський [8], К. Щеглова [9; 10] та інші.

Мета дослідження. Дослідження фінансових інститутів у сфері недержавного пенсійного забезпечення, виявлення недоліків у сфері їх діяльності та розроблення пропозицій щодо удосконалення надання пенсійних продуктів, що пропонуються в даній галузі.

Основні результати дослідження. Діяльність недержавних пенсійних фондів, банківських установ і компаній із страхування життя знаходиться на етапі становлення ринку недержавного пенсійного забезпечення, про що свідчать статистичні дані, в яких відображено розмір залучених пенсійних ресурсів [4].

Можна виділити такі проблеми у їхній діяльності, а саме:

- суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення здійснюють свою діяльність за трьома різними законами, які часто суперечать один одному. Слід зазначити, що в Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (ст. 2) компанії із страхування життя визначаються як суб'єкти НПЗ тільки в частині, що стосується договорів страхування довічної пенсії [2];

- відбувається певна дискримінація (обмеження) діяльності «лайфових» страхових компаній і банківських установ, які згідно із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» не мають права залучати пенсійні активи;

- здійснюється лобіювання інтересів НПФ за допомогою визначених норм Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [2];

- чітко не визначено місце і роль НПФ та інших суб'єктів у структурі недержавного пенсійного забезпечення.

Потребує уваги визначення порівняння та виявлення недоліків у сфері діяльності суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення.

Відомо, що у галузі недержавного пенсійного забезпечення свою діяльність здійснюють такі суб'єкти [2]:

1) недержавні пенсійні фонди (НПФ, які у своїй структурі містять компанію з управління активами, адміністратора НПФ, зберігачів);

2) банківські установи;

3) «лайфові» страхові компанії.

Ця діяльність регулюється законодавчо відповідно до виду послуг, що пропонуються на ринку. Таким чином, кожному суб'єкту визначено межі його участі у системі недержавного пенсійного забезпечення.

НПФ беруть участь у сфері недержавного пенсійного забезпечення згідно із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» (далі Закон) [2]. Станом на 15 січня 2006 р. до Державного реєстру фінансових установ внесено 54 НПФ, з них – 45 відкритих, 6 – корпоративних, 3 – професійних [7]. Загальний обсяг активів НПФ складав майже 50 млн. грн. В основу їх діяльності покладено здійснення недержавного пенсійного забезпечення максимальних

гарантій зберігання пенсійних заощаджень. Згідно із цим законом, передбачено чіткий механізм диверсифікації управління пенсійними ресурсами, а саме:

- забезпечення збору пенсійних внесків, облік пенсійних заощаджень, а також розрахунок і забезпечення пенсійних виплат, які здійснюються адміністраторами НПФ;

- інвестування пенсійних заощаджень, яке здійснюється компанією з управління активами, що діє відповідно до затвердженої інвестиційної декларації в межах чинного законодавства;

- пенсійні заощадження зберігаються в банку, який не може використовувати їх як кредитні ресурси і включати в ліквідаційну масу у випадку визнання банку банкрутом або у випадку його ліквідації.

Крім того, у Законі не прописана можливість оголошення НПФ банкрутом, що є негативною тенденцією на етапі становлення недержавного пенсійного забезпечення як гаранта соціального захисту населення. Важливим чинником вважається також те, що НПФ є неприбутковою організацією.

Банківські установи можуть здійснювати недержавне пенсійне забезпечення, укладаючи договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування внесків Фондом гарантування фізичних осіб. Оскільки ця сума досить незначна, то відкриття таких рахунків громадянами України не вирішує проблеми забезпечення ними безбідної старості. Діяльність банківських установ у цій сфері регулює Закон України «Про банки і банківську діяльність» [1].

«Лайфові» страхові компанії як суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення здійснюють свою діяльність у межах Закону України «Про страхування» [3]. Компанії із страхування життя пропонують свої накопичувальні пенсійні програми та здійснюють виплати строкового й пожиттєвого ануїтетів. Страхові компанії пропонують ширший спектр пенсійних продуктів для додаткового пенсійного забезпечення своїх клієнтів, а саме:

- 1) накопичувальні пенсійні програми;
- 2) строкові ренти (ануїтети) на будь-який визначений договором термін, але не менш ніж 10 років;
- 3) пожиттєві ануїтети;
- 4) пенсійні виплати на встановлений строк.

Але це є перевагою у галузі страхового, а не пенсійного законодавства. Що стосується Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», то страхові компанії не мають права здійснювати збір пенсійних внесків у рамках недержавного пенсійного забезпечення. Цей чинник досить негативно впливає на діяльність «лайфових» страхових компаній і діє як стримуючий чинник. Також у компаніях із страхування життя передбачається виплата гарантованого інвестиційного доходу в розмірі 4% річних протягом проходження всього строку договору страхування [3], крім перших 3 років з моменту набрання чинності даного договору страхування, що чітко визначено Законом України «Про страхування» [3]. Але фактично інвестиційний дохід компаній із страхування життя знаходиться на рівні 12–14,58% річних [10]. Це досить позитивно впливає на діяльність компаній із страхування життя та дозволяє їхнім клієн-

там отримувати додатковий дохід у вигляді щорічних виплат протягом дії договору страхування.

Охарактеризуємо діяльність суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення на прикладі НПФ і «лайфових» страховиків (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльна характеристика суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення на прикладі НПФ і «лайфових» страхових компаній [10]

Критерії для порівняння	"Лайфові" страхові компанії	НПФ
Форма організації	Акціонерне товариство	Юридична особа – невідприємницька структура (неприбуткова організація). Має тільки розрахунковий рахунок.
Можливість продажу своєї частки іншому інвестору	Так	Ні
Можливість повернення фінансування на підприємство	До 100% накопичених резервів (можливі обмеження на інвестиційну діяльність страховиків, що здійснюють послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення)	Засновник НПФ може купувати або додатково інвестувати в цінні папери, емітентом яких є, не більш ніж 5% від загальної вартості пенсійних активів, а протягом перших 5 років від початку функціонування – не більше 10% загальної вартості пенсійних активів
Податкові пільги	Пенсійні внески для працівників роботодавця може відносити на валові витрати, але в об'ємі не більше 15% від фонду заробітної плати. Для страховиків тільки у випадку укладання договору страхування довічної пенсії на користь застрахованої особи.	
Типи пенсійних програм	Накопичення пенсійного капіталу; строкова рента на будь-який визначений у договорі термін; пожиттєві ренти (ануїтети); пенсійні виплати на встановлений термін.	Строкова пенсія (на строк не менше 10 років), накопичення капіталу.
Дохідність від інвестування	Згідно із Законом України "Про страхування" – до 4% річних. Фактичний дохід – від 12 до 14,58% річних.	Не гарантується. Вся сума інвестиційного доходу, отриманого за пенсійними активами, за вирахуванням витрат на обслуговування фонду, розподіляється пропорційно індивідуальним накопиченням і стає власністю учасника.

Як видно з табл. 1, існує низка переваг як для НПФ, так і для «лайфових» страховиків. Слід також зазначити, що порядок визначення розміру пенсії залежить від накопиченої суми на індивідуальному пенсійному рахунку учасника в НПФ, а в страховій компанії здійснюється на основі актуарних розрахунків. Адміністративні витрати на обслуговування даних продуктів високі в НПФ та низькі в страховиків, тому кожен громадянин України може знайти для себе як позитивні, так і негативні сторони в кожному із вищеназваних суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення.

Україна знаходиться на етапі становлення системи недержавного пенсійного забезпечення, яка сприятиме захисту інтересів населення в цілому. Ця

система є третьою ланкою солідарної пенсійної системи, що функціонує на добровільних засадах. Слід зауважити, що діяльність НПФ є неприбутковою, а функціонування інших суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення діаметрально протилежне. Тому перевага, як правило, надається НПФ. Хоча з цим можна не погодитись, тому що компанії із страхування життя мають набагато більше досвіду в даній галузі та успішно реалізують свої пенсійні продукти на ринку.

Позитивним чинником діяльності компаній із страхування життя є право кредитування фізичних осіб – клієнтів компанії, що є значною перевагою на сьогоднішній день. Ці кредити надаються на значно вигідніших умовах, ніж у банківських установах. Що стосується НПФ, то даний суб'єкт недержавного пенсійного забезпечення згідно із чинним законодавством не має права використовувати свої пенсійні активи як кредитні ресурси. Щодо інвестиційної діяльності даних суб'єктів, то слід зауважити, що більше можливостей для її здійснення є у компаній із страхування життя. Це чітко визначається у чинному законодавстві. Звертаючи увагу на спектр пенсійних продуктів, які пропонуються у сфері недержавного пенсійного забезпечення, то й тут перевага на боці «лайфових» страховиків, які розробили низку пенсійних програм і успішно реалізують їх на ринку недержавного пенсійного забезпечення. До того ж, із кожним роком їхня кількість збільшується та відбувається удосконалення продуктового ряду, що підтверджує рис. 1, хоча, з іншого боку, НПФ знаходяться тільки на стадії становлення і саме їхня діяльність спрямована на максимальний захист пенсійних внесків громадян. Операції, що проводяться ними на ринку, в порівнянні з іншими суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення, пов'язані з меншим ступенем ризику. З цієї точки зору більш надійними є НПФ.

Діяльність компаній із страхування життя оподатковується за нульовою ставкою, що діє як додатковий стимул, який сприяє більш ефективному функціонуванню даних суб'єктів. Стосовно НПФ, то тут передбачено податкові пільги на всіх трьох етапах, а саме: стимулювання сплати внесків до НПФ, стимулювання роботи з накопиченими коштами й адекватне оподаткування пенсійних виплат.

Порівнюючи діяльність суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення, слід зауважити, що вони не можуть конкурувати між собою, оскільки їхня основна діяльність має різні цілі. Потрібно внести низку змін до законів у цій галузі, щоб повноцінно порівнювати їх діяльність та ставити на один щабель.

Варто зазначити, що існує низка недоліків, які було виявлено на цьому етапі розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення, а саме:

- нерівні конкурентні умови для суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення;
- велика кількість пільг і податкових преференцій для НПФ;
- неузгодженість законодавства у галузі недержавного пенсійного забезпечення;
- неналежно врахований ступінь готовності учасників недержавного пенсійного забезпечення та фінансових посередників;
- звуження спектра пенсійних продуктів [2];

- неналежний рівень підготовки спеціалістів у даній галузі;
- низька купівельна спроможність потенційних споживачів пенсійних послуг;
- недовіра клієнтів і недостатня інформованість щодо функціонування суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення;
- гнучкість пенсійних продуктів.

Висновки. З огляду на загальну характеристику діяльності суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення та виявлені недоліки у їхній діяльності пропонується:

- узгодити законодавчу та нормативну базу у галузі недержавного пенсійного забезпечення таким чином, щоб суб'єкти ринку мали рівний доступ до пенсійних ресурсів на етапі їх накопичення;
- забезпечити максимально жорсткі нормативні вимоги до забезпечення поточної платоспроможності, ліквідності, надійності інвестицій і наявності механізмів їх дотримання;
- удосконалити правила та вимоги до розміщення активів і резервів;
- ввести персоніфікований облік клієнтів;
- відокремити зберігання пенсійних рахунків, а також вести окремий облік і контроль щодо операцій, пов'язаних з формуванням і розміщенням резервів за недержавним пенсійним забезпеченням;
- ввести окреме ліцензування діяльності «лайфових» страховиків – претендентів на здійснення недержавного пенсійного страхування;
- здійснити введення сертифікації фахівців у галузі розрахунків (актуарії) та фахівців управління активами;
- забезпечити інформаційними джерелами потенційних клієнтів цієї галузі.

Враховуючи всі вищевикладені пропозиції, необхідно створити оптимальну систему недержавного пенсійного забезпечення, яка б надавала можливість вільного вибору потенційному клієнту найбільш раціонального пенсійного продукту, що задовольнив би всі його потреби.

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 №2121-III із змінами та доповненнями. // zakon1.rada.gov.ua.
2. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 №1057-IV із змінами та доповненнями // zakon1.rada.gov.ua.
3. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 №85/96-ВР із змінами та доповненнями // zakon1.rada.gov.ua.
4. *Андрієнко О.* Пенсійний переділ // *Контракти.* – 20.12.2004. – №51.
5. *Бахмач А.* Конкуренція предстоит серьезная // *Финансовые услуги.* – 2004. – №6. – С. 21–23.
6. *Наумець І.* Пенсія розбрату // *Контракти.* – 01.08.2005. – №31.
7. Недержавні пенсійні фонди: можливості і переваги // *Україна – бізнес.* – 2006. – №3.
8. *Самбірський М.* Недержавні пенсійні фонди і компанії з страхування життя: конкуренція чи співпраця? // *Україна – бізнес.* – 2005. – №15.
9. *Щеглова Е.* На вторых ролях // *Инвестгазета.* – 1.08.2005. – №31.
10. *Щеглова Е.* Пенсионный раскол // *Инвестгазета.* – 09.03.2005. – №10.

Стаття надійшла до редакції 6.11.2012.